

LIBUŠE
BOHÁČKOVÁ
VLASTA
WINKELHÖPEROVÁ

Vějířmeč

KAPITOLY Z DĚJIN
JAPONSKÉ
KULTURY

PANORAMA PRAHA

© Libuše Boháčková, Vlasta Winkelhöferová, 1987

ZÁKLADY A POČÁTKY

Těmito slovy se Japonsko poprvé vynořilo z šera prehistorie na scénu historickou. I když Číňané a obyvatelé Korejského poloostrova, odkud probíhalo vždy čilé přelévání kulturních vlivů, věděli o existenci japonského souostroví nepochybně již od dob prehistorických, první zprávy o jeho obyvatelích, nazývaných čínskými kronikáři lidem Wa, se datují až ze 3. století n. l. Západní svět se o Japonsku dozvěděl ještě mnohem později, až ve 13. století z deníku Marka Pola. I to však bylo líčení z druhé ruky, neboť dobrodružný Benátčan se sám na japonské ostrovy nikdy nedostal. Jeho značně nadnesené zprávy o bohatství země Zipangu však stačily podnítit zájem a ambice Kryštofa Kolumba, a ten pak ve snaze dostat se do Indie a do Japonska objevil v roce 1492 americký kontinent. Svou plavbou do Indického oceánu kolem mysu Dobré naděje ho v objevných cestách roku 1497 následoval Vasco da Gama a v roce 1520 se vydal západním směrem na cestu kolem světa také Fernando de Magalhães, který obeplul Jižní Ameriku a dorazil až na Filipíny. Ale Japonsko, ležící mnohem severněji, zůstávalo i v době velkých objevitelských cest mimo námořní trasy. První Evropané se tedy v Japonsku ocitli spíše náhodou. Stalo se tak v létě roku 1543, když na ostrově Tanegašima, jižně od Kjúšú, ztroskotali Portugalci.

Snaha poznat kulturu druhé strany vycházela tehdy především od Japonců, kteří se živě zajímali o technické vymoženosti cizí civilizace, zvláště o střelné zbraně. Evropané, kteří do Japonska připlouvali, měli zájem víc o obchodování a šíření svého náboženství než o poznávání japonské kultury. Nicméně první přímé zprávy o Japonsku v druhé polovině 16. století vyvolaly v Evropě živý ohlas a během několika následujících desetiletí, kdy měli cizinci do Japonska přístup, dokázali křesťanští misionáři ve svých

denících, cestovních zápiscích a dopisech shromáždit cenné autentické informace o ostrovní zemi s mravy tolik odlišnými od Evropy. Roku 1635 však bylo Japonsko prohlášeno uzavřenou zemí a téměř dokonale odříznuto od světa. Žádný Japonec nesměl pod trestem smrti svou zemi opustit a z cizinců směli kromě Číňanů jen Holanďané nadále udržovat omezené kontakty prostřednictvím malého umělého ostrůvku Dedžima v nagasackém přístavu, kde byla vybudována holandská faktorie.

První vědecky fundované knihy o Japonsku napsali osvícení vzdělanci, kteří působili na Dedžimě v holandských službách. Byl to především německý lékař a historik Engelbert Kaempfer (1651 – 1716), který žil na Dedžimě v letech 1690 – 1694. Za svého pobytu v Nagasaki nashromáždil množství knih, rukopisů a materiálů i pozoruhodně přesné informace o celém Japonsku, které shrnul do dvousvazkových dějin Japonska, jež vyšly po jeho smrti v letech 1727 – 1728. Kniha byla přeložena do několika evropských jazyků a až do 19. století byla základním evropským dílem o Japonsku. Lékařem a přírodovědcem byl i další Němec, Philipp Franz von Siebold (1796–1866), který na Dedžimě působil mezi lety 1823 – 1829 a věnoval se zde sběru přírodních a etnografických materiálů i uměleckých předmětů.

Od 18. století evropský zájem o Východní Asii značně vzrostl. Z Číny, ale také z Japonska se do evropských zemí dovážely umělecké předměty, zejména lakové zboží a porcelán, které budily podiv a začaly být i napodobovány. Pokusy evropských velmocí proniknout loděmi do japonských přístavů se na přelomu 18. a 19. století stále množily a současně s tím se objevily i první snahy o studium japonštiny a japonské literatury na některých evropských univerzitách a učilištích, například v Petrohradě, Leidenu, Paříži a v Irkutsku.

Od padesátých let minulého století, kdy byla prolomena japonská politika izolace, zájem o Japonsko a jeho kulturu neustále sílil. Ruský spisovatel I. A. Gončarov vylíčil v knize *Fregata Pallada* své zážitky z návštěvy Japonska při plavbě kolem světa v letech 1852 – 1854, a tak Japonsko vstoupilo poprvé i do evropské umělecké literatury. Z řad diplomatů vyslaných do Japonska v druhé polovině 19. století vyšli první významní japanisté – jmenujme alespoň Angličany W. G. Astona, který již v roce 1899 vy-

dal dějiny japonské literatury, a všestranného znalce japonské kultury a jazyka B. H. Chamberlaina. Koncem 19. a začátkem 20. století pobývali v Japonsku zahraniční odborníci, kteří vykonali mnoho pro pochopení i propagaci japonské kultury, ať již to byl E. S. Morse, který dal základy japonské archeologii, či E. F. Fenollosa, který se zasloužil o záchranu mnoha uměleckých památek. Na japonský folklór a zvyky upozornil spisovatel Lafcadio Hearn, základní dílo o dějinách japonského písemnictví napsal v roce 1905 německý japanolog K. Florenz. Klasickou japonskou literaturu svými čtivými překlady do angličtiny jako první zpřístupnil v širší míře evropským čtenářům anglický orientalista A. D. Waley, mezi ruskými japanisty se o poznání japonské kultury zasloužil N. I. Konrad. Stěžejní, dosud nepřekonané dílo o kulturní historii Japonska napsal na počátku třicátých let G. B. Sansom.

Autentická svědectví o Japonsku a jeho kultuře podávali již od konce 19. století i čeští cestovatelé. V devadesátých letech navštívili Japonsko přírodovědec Josef Kořenský a zeměpisec A. B. Svojsík, v roce 1906 pak Joe Hloucha, vynikající znalec japonského umění, který tam za svých dvou pobytů (druhý v roce 1926) shromáždil rozsáhlou a cennou sbírku uměleckých předmětů. K této starší generaci se řadí i spisovatel Jan Havlasa, který dobrou znalost země a jazyka prokázal v obsáhlých cestopisech, ilustrovaných četnými, dnes již historickými snímky.*)

*) První letmé kontakty našich zemí s Japonskem jsou však mnohem staršího data. Mezi misionáři působícími na začátku 17. století v Japonsku byl jezuita Spinola (r. 1622 popraven v Nagasaki), jediný syn hraběte Oktavia Spinoly, který byl královským podkoním císaře Rudolfa II. Také dobrodružný hrabě M. A. Beňovský (1746–1786), původem z nitranského kraje na Slovensku, má své místo v historii nejstarších čs.-japonských vztahů. Když uprchl z carského vyhnanství na Kamčatce, podařilo se mu v roce 1771 proniknout do Japonska. Pobýval v přístavech provincií Awa a Tosa na Šikoku a na území kjúšúského léna Sacuma. Řediteli holandské faktorie na Dedžimě zaslal několik německy psaných dopisů, které podepisoval exotickým, částečně pojaponštělým jménem Aladar von Bengoro. Prvním průkopníkem japanologie jako vědní disciplíny v rakousko-uherské monarchii se stal August Pfizmaier (1808–1887), rodák z Karlových Varů. Vystudoval gymnázium v Plzni a v Praze medicínu, lékařskou praxi však provozoval jen krátce. Po přesídlení do Vídně se plně věnoval studiu orientálních jazyků a později získal univerzitní profesuru. Napsal řadu lingvistických děl z oblasti japonštiny a ainuštiny, sestavil německo-ainuský slovník a studoval japonskou klasickou poezii a prózu. Pořídil také první překlad z japonské beletrie do evropského jazyka. (Byl to román od Rjūteie Tanehika a jeho německá verze vyšla ve Vídni již v roce 1847.)

Přesto však je japanologie v celosvětovém měřítku oborem velmi mladým, a to i ve srovnání s jinými, staršími obory studia kultury a jazyka asijských zemí, například s indologií a sinologií. Až do poloviny našeho století světovou japanologii představoval jen malý počet odborníků, nadto pracujících většinou izolovaně, kteří soustřeďovali svou pozornost především na studium staršího jazyka, klasické literatury a starého umění. Teprve po druhé světové válce nastaly v oboru výraznější kvalitativní i kvantitativní změny. Japanologie jako celek se rozdělila do řady specializovaných odvětví, počet japanistů vzrostl, byla založena nová vědecká pracoviště a zdokonaleny badatelské metody, navázána užší mezinárodní spolupráce, došlo k výměně odborníků i materiálů a prohloubily se rovněž styky s japonskými vědeckými institucemi. V neposlední řadě také vzrostl počet japanistů plynně ovládajících japonštinu slovem i písmem. A tak se i japonská kultura, která po dlouhou dobu zůstávala veličinou ostatnímu světu z větší části neznámou, anebo někdy i mylně chápanou, ačkoli svým bohatstvím a jedinečnými estetickými kvalitami představuje jeden z mohutných bloků ve stavbě kulturních dějin světa, stala zaslouženě předmětem mnohem všestrannějšího i hlubšího poznávání a studia.

V Československu se japonština studovala od třicátých let v **Orientálním ústavu** v Praze, ale jako vědní disciplína byla japanologie založena na filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze až roku 1947. Již v předchozím desetiletí však vyšla učebnice japonštiny a byly pořízeny první české překlady japonské beletrie. Stalo se tak zásluhou dvou významných pražských orientalistů, Jaroslava Průška (1906–1980) a Vlasty Hilské (1909–1968)*, kteří se nejvíc přičinili o zrod a vybudování československé japanistiky. Na jejich vědeckou, pedagogickou a popularizační činnost navázal zejména v oblasti studia japonské literatury a jazyka Miroslav Novák (1924–1982).

Psát dějiny kultury kteréhokoli národa je úkol nesnadný, neboť rozumíme-li pod pojmem kultura souhrn všech materiálních a duchovních hodnot, které společnost vytvořila v procesu historického vývoje, pak je to téma natolik široké, že každý autor, odvažující se tohoto úkolu ujmout, si již předem musí nutně stanovit limi-

*) V. Hilská je autorkou knihy *Dějiny a kultura japonského lidu*.

tující kritéria, podle nichž se bude ve své práci řídit. Vzhledem k omezenému rozsahu této knihy, který dovoluje spíš jen informativní nastínění dané problematiky, rozhodly se autorky upustit od formy chronologického výkladu a zvolily podobu tematických kapitol, které umožňují ucelenější poučení o jednotlivých oblastech a aspektech kulturního vývoje. Kniha se také programově zabývá pouze kulturou tradiční, to jest kulturou do šedesátých let 19. století, kdy náhlý a silný impakt západních vlivů dal dalšímu kulturnímu vývoji v zemi nový směr.

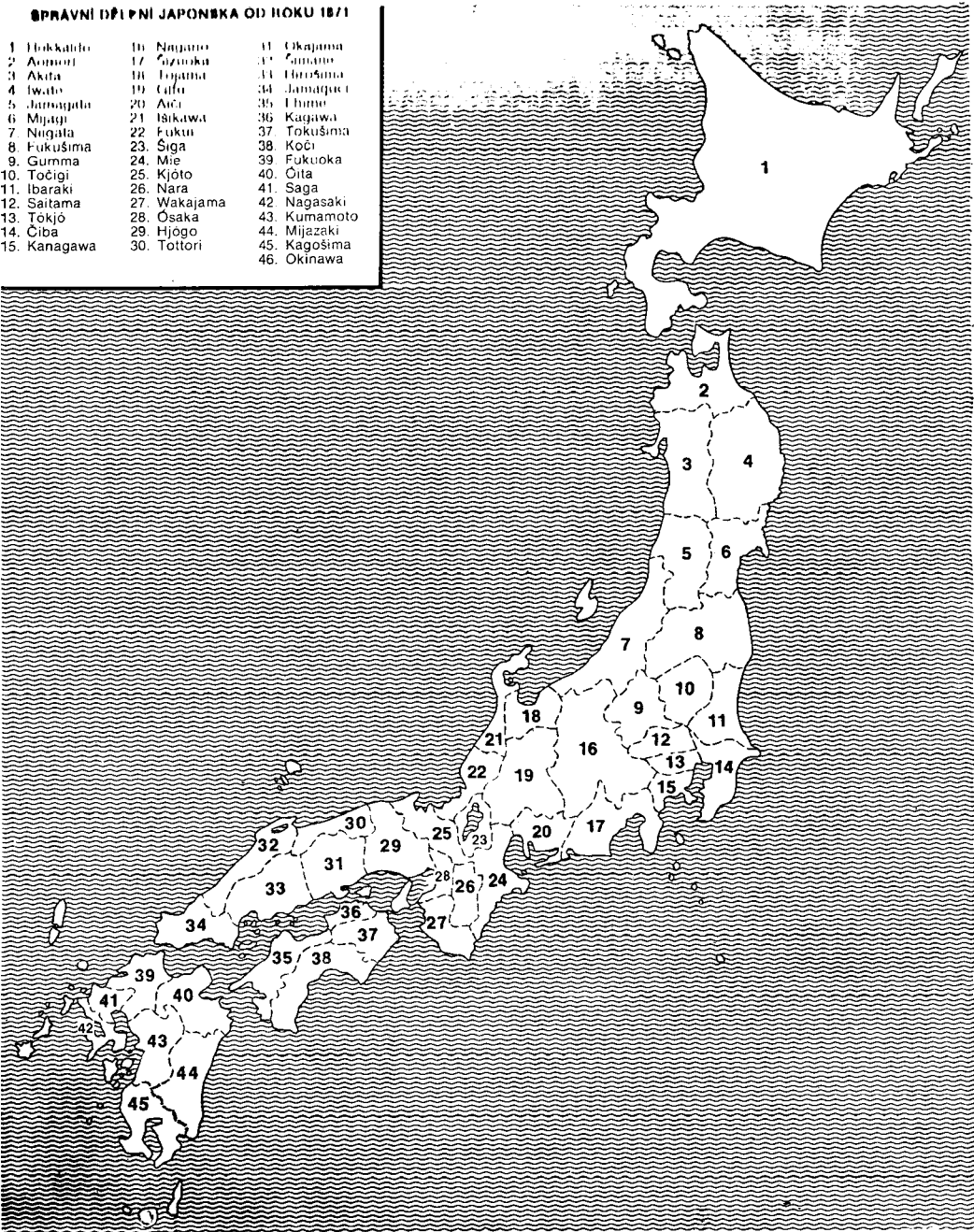
Přírodní podmínky

Zeměpisná poloha, podnebné podmínky a ostrovní charakter Japonska výrazně ovlivnily kulturně historický vývoj země a národa. Odloučenost souostroví uprostřed moří přinášela s sebou v různých obdobích jak klady, tak zápory. Na jedné straně chránila Japonsko před přímými útoky zvenčí, ale na druhé znamenala pro zemi i období izolace od vývoje v ostatních částech Asie a světa. Přesto však vzdálenost Japonska od asijské pevniny nebyla nikdy tak veliká, aby byla nepřekročitelná a aby Japonsko nebylo schopno odtud přejímat kulturní podněty a vlivy, byť s jistým zpožděním.

Japonské souostroví se táhne v podobě několikrát prohnutého oblouku od severovýchodu k jihozápadu východně od asijského kontinentu v délce téměř 3000 kilometrů, a to od 45. rovnoběžky severní šířky (protínající nejsevernější část ostrova Hokkaidó) až po 24. rovnoběžku severní šířky, na níž leží nejjihnější ostrůvky souostroví Rjúkjú (ještě jižněji je souostroví Ogasawara, rozkládající se východním směrem v Pacifiku). V Evropě by tedy severní části Japonska ležely na úrovni Benátek, zatímco jeho nejjihnější ostrovy by se ocitly uprostřed saharské pouště. Celé souostroví sestává z více než tři tisíc ostrovů a ostrůvků. Hlavními ostrovy jsou Honšú (228 000 km²), Hokkaidó, dříve nazývané Ezo (77 900 km²), Kjúšú (35 660 km²) a Šikoku (17 760 km²); v menší i větší vzdálenosti od nich jsou v okolních mořích rozestata četná menší souostroví a ostrovy, jako Okinawa (1185 km²), Oki, Gotó, Izu, Cušima, a hluboko na jihu pak souostroví Ogasawara a Ió.

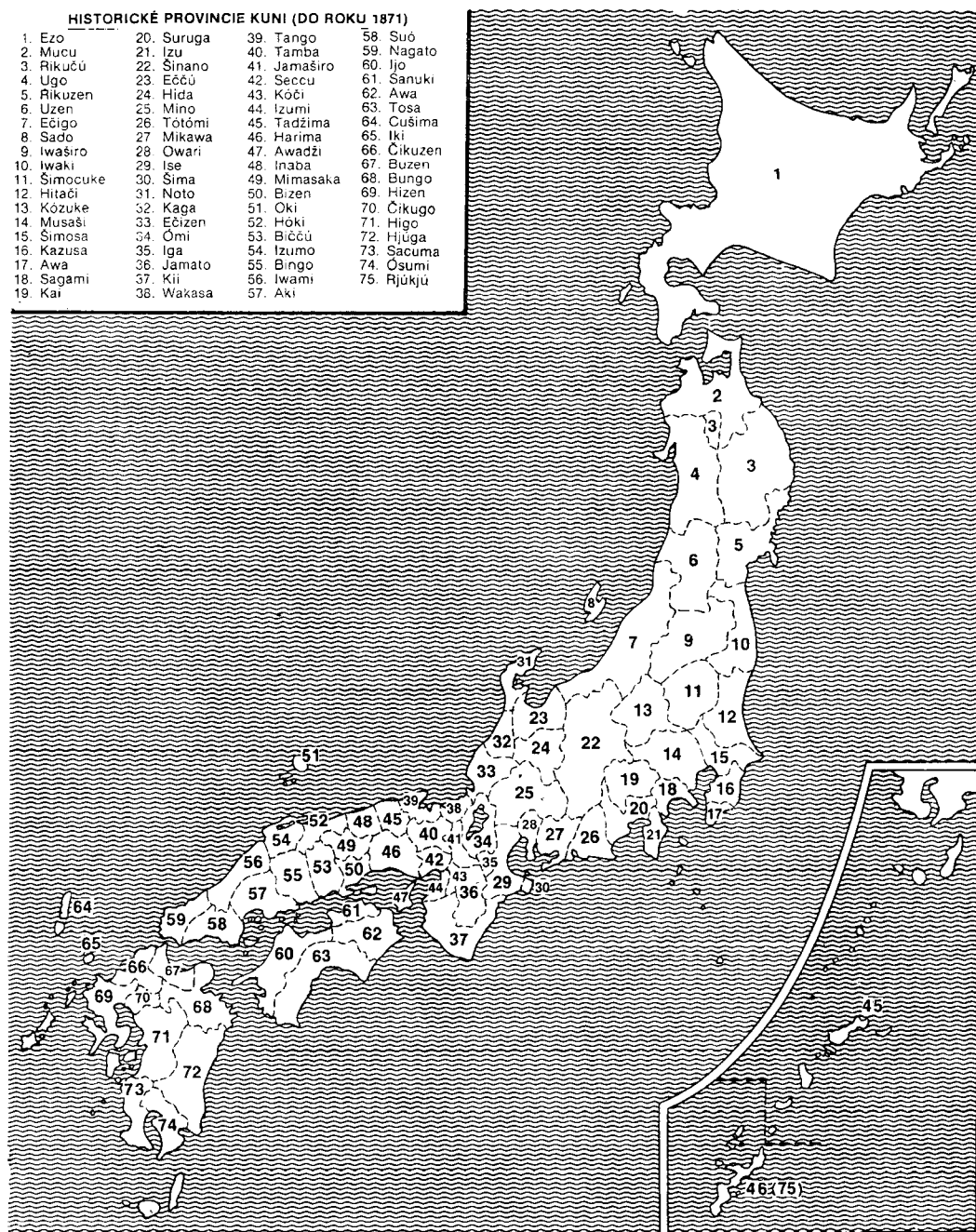
SPRAVNÍ OBLASTI JAPONSKA OD ROKU 1871

1. Hokkaido	10. Niigata	41. Okajama
2. Aomori	11. Gifu	42. Amano
3. Akita	12. Tojama	43. Hirošima
4. Iwate	13. Čižo	44. Jamaguči
5. Jaraagutu	14. Aoci	45. Iumo
6. Mijagi	15. Ibišawa	46. Kagašawa
7. Niigata	16. Fukuči	47. Tokušima
8. Fukušima	17. Šiga	48. Koči
9. Gumma	18. Mie	49. Fukuoka
10. Točigi	19. Kjóto	50. Oita
11. Ibaraki	20. Nara	51. Saga
12. Saitama	21. Wakajama	52. Nagasaki
13. Tókjó	22. Ósaka	53. Kumamoto
14. Čiba	23. Hjógo	54. Mijazaki
15. Kanagawa	24. Tottori	55. Kagošima
		56. Okinawa

HISTORICKÉ PROVINCE KUNI (DO ROKU 1871)

1. Ezo	20. Suruga	39. Tango	58. Suó
2. Mucu	21. Izu	40. Tamba	59. Nagato
3. Rikuču	22. Šinano	41. Jamaširo	60. Ijo
4. Ugo	23. Ečču	42. Seccu	61. Sanuki
5. Rikuzen	24. Hida	43. Kóči	62. Awa
6. Uzen	25. Mino	44. Izumi	63. Tosa
7. Ečigo	26. Totómi	45. Tadžima	64. Čušima
8. Sado	27. Mikawa	46. Harima	65. Iki
9. Iwaširo	28. Owari	47. Awadži	66. Čikuzen
10. Iwaki	29. Ise	48. Inaba	67. Buzen
11. Simocuke	30. Šima	49. Mimasaka	68. Bungo
12. Hitaci	31. Noto	50. Bizen	69. Hizen
13. Kozuke	32. Kaga	51. Ōki	70. Čikugo
14. Musaši	33. Ečizen	52. Hóki	71. Higo
15. Šimosa	34. Ōmi	53. Bičču	72. Hjuga
16. Kazusa	35. Iga	54. Izumo	73. Sacuma
17. Awa	36. Jamato	55. Bingu	74. Ósumi
18. Sagami	37. Kii	56. Iwami	75. Rjúkju
19. Kai	38. Wakasa	57. Aki	

Celková rozloha Japonska podle nejnovějších měření činí 377 708 km². V porovnání s okolními zeměmi, jako je Čína a Sovětský svaz, působí Japonsko při pohledu na mapu dojmem poměrně malé země, avšak v evropském měřítku by patřilo k zemím spíše velkým, neboť je přibližně třikrát větší než Československo, o pětinu větší než Itálie a o sto padesát procent než Velká Británie.

Souostroví oblévá na východě Tichý oceán, na severu Ochotské moře, na západě Japonské a Východočínské moře. Mezi ostrovy Honšú, Šikoku a Kjúšú leží mělké vnitrozemské moře Setonaikai neboli Vnitřní japonské moře s četnými ostrovy a průlivy. Nejhlubší z moří omývajících japonské břehy je Tichý oceán, v jehož dně se východně od hlavních ostrovů táhne až 10 kilometrů hluboká trhlina, tzv. Japonský příkop (Izu-Ogasawara kaikó), a východně od souostroví Rjúkjú přes 7 kilometrů hluboký Rjúkjúský příkop. Nejmělkčí je Východočínské moře s hloubkou mezi 33 a 2000 metry. Rovněž Japonské moře je poměrně mělké. Má hloubku kolem 2000 metrů, ale v jeho střední části jsou mělčiny hluboké pouze 200 až 400 metrů. Ostrovní charakter země učinil z obyvatel Japonska národ rybářů – neboť již od doby kamenné pro ně moře představovalo bohatý zdroj potravy živočišného i rostlinného původu – nikoli však národ dálkových mořeplavců. Úžiny mezi Japonskem a asijskou pevninou se staly koridorem, kudy se do Japonska dostávaly kulturní vymoženosti z vyspělé Číny, a proto se zájem Japonců upínal vždy spíše k protilehlému asijskému kontinentu než k neznámým vodstvům Pacifiku na východě.

Japonské ostrovy leží v oblasti, kde se setkávají kry zemské kůry, pohybující se různými směry. Proto vývoj jejich povrchu není ještě ani dnes ukončen, o čemž výmluvně svědčí zdvihy a poklesy půdy způsobené tlaky při pohybech zemské kůry. To vede k silné tektonické činnosti a častým zemětřesením. Japonské ostrovy jsou vlastně sopečným pohořím strmě se vypínajícím nad hladinu moře. Jejich základní tvar vznikl ve třetihorách a v dávné geologické minulosti Země souvisely s asijskou pevninou, od níž se oddělily na počátku čtvrtohor. Povrch ostrovů dále dotvářela silná vulkanická činnost. Na japonském území je kolem 265 činných i vyhaslých sopek, z nichž padesát silně soptilo i v historické éře. Průměrně jednou za tři až pět let je některá z částí Japonska postižena silným zemětřesením.

Povrch země je z více než tří čtvrtin tvořen horami a vysočinou, patřícími ke dvěma horským systémům. Tyto systémy od sebe oděluje příkopová propadlina Fossa magna, která příčně přetíná střed ostrova Honšú ve směru Japonské moře – Pacifik. V centrální části Honšú dosahují horstva výšky kolem 3000 metrů. Nejvyšší horou Japonska je Fudžisan, dřímající sopka krásného kónického tvaru, jejíž vrchol se tyčí do výše 3776 metrů. Na ostatních ostrovech jsou horská pásma vysoká kolem 2000 metrů. Vzhledem k tomu, že japonská horstva jsou poměrně mladá, vyznačují se ostrými, pitoreskními štíty a tvary; ve starších dobách představovaly jejich strmé horské hřbety těžko překročitelné přírodní překážky při styku mezi jednotlivými kraji a provinciemi.

Japonsko po celou svou historii oplývalo bohatstvím vody. Země má hustou říční síť, avšak řeky jsou krátké a většinou nesplavné, neboť se úzkými horskými údolími prodírají prudce k moři. Dolní toky řek v nížinách se vyznačují širokými kamenitými řečišti, která se zaplňují jen při prudkých sezónních deštích a tajfunech. Nejdelsí řekou Japonska je Šinanogawa (369 km) ústící do Japonského moře, z dalších největších řek jmenujme Išikari na ostrově Hokkaidó, Tonegawu a Tenrjúgawu ústící do Pacifiku. Při ústích nejmohutnějších řek leží nepřilíš početné nížiny, jako je nížina Kantó při ústí řek Tamagawa, Arakawa a Edogawa, nížina Nobi při ústí Kisogawy a Šónaigawy a nížina Išikari při ústí řeky Išikari.

Od vzniku státu až do šedesátých let minulého století se území Japonska měnilo jen minimálně. Pouze v roce 1609 se rod Sacuma z jižního Kjúšú zmocnil nadvlády nad Rjúkjúským královstvím, do té doby nezávislým. Hokkaidó bylo ve starších dobách považováno za odlehlou severskou končinu obývanou národností Ainu, avšak od doby Edo postupovala jeho kolonizace japonskými osadníky. Pokud jde o obyvatelstvo, odhaduje se, že v druhé polovině období Edo měla země kolem 28 až 30 miliónů obyvatel, z toho město Edo mělo roku 1723 přes půl miliónu obyvatel a v roce 1800 již nejméně milión. O nejstarších dobách existují jen přibližné odhady počtu obyvatel.

Tvar a zeměpisná poloha japonského souostroví, které se táhne přes více než dvacet rovnoběžek severní šířky, jsou rozhodující i pro jeho podnebné a teplotní podmínky. Oblasti západně od střed-

ní části ostrova Honšú, ostrov Šikoku, Kjúšú a souostroví Rjúkjú mají klima subtropické, přičemž nejjižnější ostrovy Rjúkjú mají již znaky podnebí tropického. Střední a severní část ostrova Honšú a většina ostrova Hokkaidó mají podnebí mírné, avšak některé nejsevernější kraje při Ochotském moři nesou znaky podnebí subarktického. Již z těchto několika údajů je patrné, že některá poetická přívíska Japonska, jako „země věčného jara“, jsou pro naprostou většinu země nepřiléhavá, neboť pro mnoho oblastí jsou typické značné rozdíly mezi létem a zimou. Jihozápadní Japonsko má dlouhá, horká léta a krátké, mírné zimy. Střední Japonsko horká léta a krátké, poměrně chladné zimy. Sever země pak mírně teplá léta a dlouhé, tuhé zimy. Avšak klima v jednotlivých částech země je ovlivňováno celou řadou dalších faktorů, jako jsou monzuny, mořské proudy a tajfuny.

Monzuny nepostihují Hokkaidó, ale jsou velice důležité, a dokonce rozhodující pro podnebí různých částí ostrova Honšú. V zimě přichází monzun z asijské pevniny a přináší s sebou chladný vzduch a hojné srážky v podobě sněhu. Proto kraje při pobřeží Japonského moře, oddělené od pacifického pobřeží ostrova vysokými hřebeny hor, bývají po dlouhé zimní měsíce zaváty i několikametrovými vrstvami sněhu a tradičně se jim přezdívá „sněhová země“. Letní monzuny naopak vanou z jihovýchodu od Tichého oceánu a od poloviny června do první dekády července způsobují období dešťů.

Kolem japonského souostroví proudí dva silné mořské proudy: teplý Kurošio a chladný Ojašio. Kurošio má v západní části Pacifiku obdobnou roli jako Golský proud v Atlantiku – přináší z jižních částí Tichého oceánu stále teplé vody a podstatně otepluje klima většiny japonského pacifického pobřeží. Jeho větev zvaná Cušimský proud zmírňuje podnebí na západním pobřeží hlavních ostrovů až po Hokkaidó. Studený proud Ojašio směřuje v Tichém oceánu naopak, od Ochotského moře k jihu, a přináší s sebou hojnost ryb.

Tropické cyklóny zvané tajfuny se rodí v Tichém oceánu poblíž rovníku a k japonskému souostroví míří hlavně v srpnu a v září.

Výřez mapy souostroví Rjúkjú na str. 15 se vztahuje jak na historické *kuni*, tak na moderní prefektury.

Jsou provázány silnými lijáky, někdy i příbojovými vlnami, a zejména na Rjúkjú a na jižních březích Kjúšú, Šikoku a Honšú působí těžké škody, neboť bývají příčinou povodní a sesuvů půdy. Občas postihují i vnitrozemské oblasti větších ostrovů. Vzhledem k tomu, že přinášejí hojné dešťové srážky, jsou zároveň i zdroji vody pro sušší podzimní a zimní období. Východní břehy souostroví jsou čas od času ohrožovány tzv. *cunami*, přílivovými vlnami, vyvolanými obvykle podmořskými zemětřeseními v celé pacifické oblasti, jejichž epicentra jsou někdy vzdálena tisíce kilometrů.

Značně rozdílné klimatické a přírodní podmínky v jednotlivých částech souostroví učinily Japonsko domovem bohaté škály živočišných i rostlinných druhů. Na začátku historické doby, tedy přibližně před půldruhým tisíciletím, kdy byla japonská vegetace a zejména lesy ještě takřka v přirozeném, původním stavu, existovaly v přírodě zřetelné hranice mezi jednotlivými zónami, a to jak podle zeměpisné šířky, tak i podle nadmořské výšky. Avšak v průběhu staletí byla země stále intenzivněji obdělávána, a tím se přirozené hranice zón stíraly. Vzhledem k hornatému charakteru země byla vždy značná část japonského území porostlá lesy, které se původně dělily do tří pásem; na ostrově Hokkaidó jsou ve vyšších polohách a při Ochotském moři domovem severské lesy připomínající sibiřskou tajgu, avšak na zbývajících částech tohoto ostrova i v severních a středních krajích ostrova Honšú převládají jehličnaté a smíšené lesy mírného pásma. Pro Kjúšú a Rjúkjú jsou typické lesy subtropické. Postupně byly lesy obnovovány uměle, což ovlivnilo jejich ráz, neboť při výsadbě se dávala přednost jehličnanům, zejména japonskému cypřiši a kryptomerii a černo- a červenokorým borovicím. Z nejběžnějších se vyskytujících dřevin uveďme japonský dub *nara*, borovici, kryptomerii *sugi* (*Cryptomeria japonica*) a japonský cypřiš *hinoki* (*Chamaecyparis obtusa*), javor, kafrovník, smrk, několik druhů moruší, kamélie, sakuru, jinan, tomel (*Diospyros kaki*) a slivoň *ume*. Na jižních ostrovech se daří rozmanitým druhům palem a subtropických i tropických rostlin a po celém souostroví roste mnoho druhů bambusu.

V průběhu historické éry zdomácněly v Japonsku i rostliny, které sem byly dovezeny z Číny, především důležité kulturní plodiny jako rýže, čajovník a škumpa lakodárná, ale také květiny,

například chryzantéma, narcis, pivoňka a řeřicha. Okrasné květiny a keře začali Japonci s oblibou pěstovat v zahradách i v květnících zejména od období Edo. I když v Japonsku roste řada endemických rostlinných druhů, mnohé naopak připomínají flóru mírného pásma kdekoli na světě, tedy i u nás.

Mimořádně hojná je flóra i fauna mořská. V pobřežních vodách se od nejstarších dob intenzivně lovily a těžily různé jedlé řasy, škeble, mušle, mořští krabi, garnáty, sépie, chobotnice a nepřeherné bohatství ryb. Kdybychom se pokusili vyčíslit veškerou japonskou faunu statisticky, zjistili bychom, že zde žije dva až čtyři tisíce druhů ryb, více než třicet tisíc druhů hmyzu a členovců, kolem čtyřiceti druhů obojživelníků včetně vzácného sladkovodního mloka obrovského, sto deset druhů savců, přes čtyři sta druhů ptactva a čtyřicet sedm druhů plazů. Na japonském souostroví žijí živočichové příslušející k tropické fauně jihovýchodní Asie, živočichové mírného pásma, stejní jako v Číně a Koreji, i živočichové sibiřského subarktického pásma. Mezi japonskou faunou nalezneme i vzácné druhy, v jiných oblastech světa se nevyskytující. Jsou to zejména zástupci fauny ze souostroví Rjúkjú a Ogasawara, o nichž se soudí, že se od asijské pevniny oddělila mnohem dříve než hlavní japonské ostrovy.

Ze suchozemské fauny zaslouží zmínku velcí savci, jako liška, psík mývalovitý (*tanuki*), japonský jelen sika (*šika*), opice druhu makak (*Macaca fuscata*), na ostrově Hokkaidó žije velký medvěd hnědý a v severních a horských částech ostrova Honšú a Šikoku černý medvěd himálajský. Až do minulého století žili na ostrovech vlci a mezi hojné druhy patřili vždy divocí kanci a zajíci. V japonské přírodě hrozí člověku jen málo nebezpečí, neboť z jedovatých hadů žije na hlavních japonských ostrovech pouze zmije *mamuši*, avšak na souostroví Rjúkjú se vyskytuje prudce jedovatý, zhruba dvoumetrový had *habu*. Japonsko leží na cestě, kudy táhne stěhovavé ptactvo, a proto sem přilétají vlaštovky, labutě, divoké husy a kachny, kukačky i další stěhovaví ptáci. Dříve zde byli hojnými návštěvníky čápi a v literatuře, folklóru i v umění se často setkáváme s motivem jeřábů, volavek, kulíků a křepelek.

Příroda, opisně vyjadřovaná výrazem *kačó fúgecu* (květiny, ptáci, vítr, měsíc), byla odedávna hlavním inspiračním zdrojem japonských básníků, literátů a výtvarných umělců a rostlinná i zví-

řecí symbolika, prostupující veškerou japonskou kulturu, je živá v povědomí každého jednotlivce. Borovice, slivoň, bambus, želva, jeřáb, kapr – to nejsou pro Japonce pouhé botanické a zoologické názvy, nýbrž celé komplexy představ, asociací a významů, se kterými se v umění a literatuře vždy opětovně setkával. Jsou to všem srozumitelné symboly krásy, ctností, dlouhého života a štěstí, které nepotřebují dalšího výkladu. Podrobná znalost rostlin, hmyzu či ptactva, jejich charakteristických znaků a chování byla a je pro japonský národ ve všech dobách typická a svědčí nejen o detailním pozorování přírodních jevů v různých ročních obdobích a o důvěrném sblížení s přírodou, ale i o hlubším filozofickém chápání jejich zákonů.

Starší doba kamenná

Odpověď na otázku, odkdy na japonských ostrovech žijí lidé, zněla po dlouhou dobu zcela jinak, než zní dnes. Až do konce čtyřicátých let našeho století byli archeologové přesvědčeni, že příchod člověka na japonské souostroví je poměrně nedávného data, že spadá do doby kolem roku 4000 př. n. l. Předpokládali, že člověk osídlil ostrovy teprve tehdy, když se oddělily od asijského kontinentu, a že sem pravděpodobně přišel přes Korejský poloostrov a Korejskou úžinu. Měl to být člověk s již značně vyvinutou kulturou, který uměl vyrábět umělecky i technicky pozoruhodnou keramiku a používal opracované kamenné nástroje. Dnes však existují důkazy, že člověk poprvé osídlil japonské ostrovy již v době ledové, přesněji řečeno v pozdním pleistocénu. Po větší část pozdního pleistocénu bylo Hokkaidó nedílnou součástí chladných sibiřských rovin, zatímco jižní části Japonska měly klimatické podmínky mírnější. Snížení úrovně světových moří obnažilo pobřežní šelfy, takže obzvláště v období před 20 000–18 000 lety se periodicky vytvářela spojení po souši mezi Korejským poloostrovem a ostrovy Honšú a Kjúšú. Skutečnost, že severní a jižní oblasti Japonska měly odlišné klimatické podmínky a byly spojeny s rozdílnými částmi asijské pevniny, způsobila, že v průběhu paleolitického období představovalo severní a jižní Japonsko oddělené kulturní sféry.

Počátek nového pohledu na japonský pravěk se datuje od roku 1949. Tehdy byly v Iwadzuku v prefektuře Gumma z vrstev starších, než byly ty, v nichž byly objeveny nejstarší lidské fosilní pozůstatky, vykopány kamenné nástroje ze štípaného kamene, které pocházely prokazatelně z mnohem starší kultury. Od padesátých let pak byly zbytky paleolitické kultury – v Japonsku často nazývané také kultura předkeramická – nalezeny na téměř tisíci nalezištích, pokrývajících území od severního Kjúšú přes Honšú až po Hokkaidó. Moderní radiouhlíková metoda určování stáří datuje tyto archeologické nálezy do doby starší než 10 000 let př. n. l. Až dosud byly na japonském území objeveny jen kamenné nástroje a fosilní zbytky dnes již dávno vyhynulých savců, které nasvědčují tomu, že v době ledové, kdy existovalo spojení s pevninou, mohla po souši až sem přicházet stáda mamutů a jiné lovné zvěře. Z toho lze teoreticky vyvozovat, že za zvěří přicházely i skupiny nomádských lovců, kteří byli vyzbrojeni primitivními kamennými zbraněmi a nástroji, tedy zřejmě lidé, jací žili tehdy po celé Eurasii. Pro zodpovězení otázky, kdo byli fyzicky tito lidé japonského období starší doby kamenné, zatím nejsou materiální důkazy. Z této doby bylo objeveno pouze minimální množství úlomků z lidských koster, a tak lze vyvozovat jen různé hypotézy, k nimž však většina odborníků dosud zachovává zdrženlivý a skeptický postoj.

Spolu s tím, jak byla na japonském území objevována stále nová paleolitická naleziště různého obsahu, ujalo se mezi částí japonských vědců pro určitý druh nálezů označení raný paleolit. Bývá k nim řazeno nepřesvědčivé množství nálezů, o nichž se soudí, že mohou být nejprimitivnějším stadiem kamenných nástrojů, avšak opracování lidskou rukou lze u nich jen těžko prokázat. Většina archeologů existenci raně paleolitických nálezů v Japonsku kategoricky odmítá.

Když se asi před 35 000 lety objevila v různých částech světa nová technika výroby kamenných nástrojů, spočívající ve výrobě čepelí z jednoho kusu kamene, znamenalo to počátek masové výroby kamenných nástrojů a zároveň i počátek pozdního paleolitu. Stáří pozdně paleolitických nálezů na japonském území se pohybuje mezi lety 28 000–10 000 př. n. l. Výroba kamenných čepelí se rozvinula i v Japonsku, a to hlavně na ostrově Hokkaidó a v se-

verní i střední části ostrova Honšú, kde tehdejší lidé nacházeli pro kamenné nástroje výborný materiál v podobě obsidiánu a tvrdé břidlice. V západním Japonsku vyráběli nástroje ze sanukitu, což je japonský druh obsidiánu, zvláště hojný v prefektuře Nara.

Technika výroby kamenných nástrojů se stále zdokonalovala, až se dospělo k jejich miniaturizaci a k odlišení jejich speciálních funkcí. Konec předkeramického období v Japonsku tedy charakterizuje výroba mikrolitických nástrojů, což byly čepele různých tvarů, úprav i štěpení. Kamenné nástroje této doby již dokázaly nejen tesat, sekát a řezat, ale i píchat, pilovat a brousit. Tak mohly sloužit i jako hroty kopí, jehož vynález významně změnil způsob lovu. Výroba japonských mikrolitických nástrojů se dává do souvislosti s širší kulturní tradicí v severní části severní polokoule.

Zatímco probíhal tento vývoj v technologii kamenných nástrojů, nastala důležitá, již zmíněná událost: pohyby zemské kůry a pokles půdy v místech, kde je dnes Japonské a Východočínské moře, přerušily poslední suchou cestu na pevninu a asi před 12 000 lety se vytvořilo japonské souostroví, zcela oddělené od kontinentu. Po lidech z doby ledové zbyly jako svědectví o stupni jejich vývoje pouze kamenné nástroje. Některé z nich, pocházející z konce starší doby kamenné, jsou objevovány bezprostředně pod vrstvami obsahujícími keramiku, anebo se nacházejí dokonce ve stejné úrovni, společně s keramikou. Vrstva obsahující keramiku v nalezišti Kamikuroiwa v prefektuře Ehime na Šikoku byla datována jako starší než 10 000 let a stáří vrstvy v jeskynní lokalitě Fukui v prefektuře Nagasaki, v níž byly rovněž nástroje objeveny společně s keramikou, bylo radiouhlíkovou metodou stanoveno na $\pm 12\,700$ let.

Kultura Džómon — mladší doba kamenná

Poměrně brzy poté, co se Japonsko oddělilo od asijského kontinentu, začali obyvatelé japonského souostroví vyrábět hliněné nádoby. Tato keramika pak dala svým tvarem a dekorem název následujícímu neolitickému období: Džómon. Slovo *džó* znamená provazec, *mon* znamená vzor. Džómon je tedy kultura keramiky provazcového vzoru.

O míře souvislosti paleolitického obyvatelstva ostrovů s lidmi kultury Džómon se vědci mohou pouze dohadovat a vyslovují v této otázce nejrůznější hypotézy. Mezi neolitickým lidem džómonske kultury mohli být i obyvatelé, kteří zůstali odříznuti na ostrovech, ale spíše šlo o lid nově příchozí. Je však obtížné dokázat, odkud tato migrace nastala. Lidé mohli na souostroví přicházet v migračních vlnách z několika směrů: ze severu přes ostrovy Sachalin a Hokkaidó, z Koreje přes ostrov Kjúšú, anebo z jiho-východní Asie a Tichomoří postupným stěhováním z ostrova na ostrov. V novější, protohistorické a historické době tvořil spojovací most s ostatním světem vždy hlavně Korejský poloostrov, avšak v japonském etniku, jazyce i kultuře jsou zcela nesporné i jižní prvky, které se musely na ostrovy dostat jinou cestou, přes ostrovy Rjúkjú. Svědčí pro to například jisté podobnosti japonské mytologie s mytologií Jižního Pacifiku, Nového Zélandu a Indonésie, architektonický sloh původních, nejstarších staveb, anebo některé zvyky, jako svatební, které připomínají obyčeje polynéské.

Když skončila doba ledová a podnebí se postupně oteplovalo, rozpouštěly se obrovské masy ledu pokrývající kontinenty, což způsobilo stoupání hladiny moří. A tak zvláště na tichomořském pobřeží japonských ostrovů vznikly příhodné podmínky k rybolovu a k životu všeobecně. Džómonske kulturu vytvářel lid žijící na ostrovech s již příznivými klimatickými i jinými přírodními podmínkami a s hojností potravy.

Názory na to, kdy doba kultury Džómon začala, se dlouho značně rozcházely. Před válkou dominující hypotéza hovořila o době mezi rokem 4000–3000 př. n. l., jiná teorie tvrdila, že to bylo před 10 000 lety. Poválečné moderní vědecké metody stanovily počátek období Džómon zhruba na rok 8000 př. n. l. Podle typů archeologických nálezů, především keramiky, se džómonske kultura dělí na pět období: rané, první, střední, pozdní a terminální. Někteří japonští vědci však její počátek posouvají až do doby kolem roku 10 000 př. n. l., přičemž období od roku 10 000 př. n. l. do roku 7500 př. n. l. charakterizují jako období šesté, počáteční. Jiní archeologové tuto dobu považují za japonský mezolit neboli střední dobu kamennou. Ale všichni vědci se shodují v názoru, že neolitická kultura Džómon končila až kolem roku 300 př. n. l.

Společnost kultury Džómon byla sice společností neolitickou,

ale měla některé charakteristické rysy, kterými se od společností mladší doby kamenné v ostatních částech světa odlišovala. Především neznala zemědělství a chov dobytka. Někteří japonští odborníci sice v poslední době vyslovují domněnku, že ke konci džómonske doby mohli lidé znát již i pěstování rostlin (snad hlízna tých plodin) a že toto primitivní zemědělství mohlo být založeno na metodě žďáření, ale nejsou pro ni přímé důkazy. Bezpečně je zjištěno, že džómonske společnost byla společností lovců, rybařů a sběračů, kteří zpočátku žili v jeskyních, avšak zhruba v době mezi lety 5000–3500 př. n. l. se začali usazovat v malých osadách, zejména při pobřeží a na návrších.

Ve středním období džómonske kultury (cca 3500–2500 př. n. l.) došlo v životě společnosti ke kvalitativním změnám a k značnému vzrůstu počtu obyvatelstva. Podle některých teorií byla kultura tohoto období tím či oním způsobem stimulována vlivy, které do Japonska přišly zvenčí. Vznikla nová, větší sídliště, především v dnešní oblasti Kantó a Čúbu, která měla uprostřed volné prostranství, po jehož obvodu byly vyhloubeny mělké zemnice. Při bytky byly buď kulatého anebo obdélníkového půdorysu, se zaoblenými rohy a měly plochu kolem 20 m². Poblíž středu obyvatel bylo ohniště obložené kameny. Každou zemnicí obývalo průměrně 5–6 osob. Obyvatelé těchto sídliště vyráběli pozoruhodnou keramiku, používali broušené kamenné sekery a dokázali vyrábět nejrozličnější nástroje z úlomků kostí a ze dřeva. Sídliště obývali jen dočasně, i když značná důkladnost přístřeší svědčí o tom, že nešlo o pravidelné sezónní stěhování. Zanechávali po sobě hromady odpadků, hlavně lastur a ulit mořských měkkýšů. Z těchto odpadních hromad, kterých bylo na japonském území až dosud nalezeno kolem dvou tisíc, lze poměrně přesně zjistit, čím se džómonske člověk živil. Podařilo se určit více než 300 druhů jedlých rostlin a živočichů včetně ryb, suchozemských i mořských savců, ptáků, plazů, ořechů, hub a planého ovoce. Mezi odpadky byly nalezeny i dřevěné luky, kamenné hroty kopí, rybářské udice, špičky harpun a dlabané čluny. Lov mořských savců se podle nálezů harpun rozšířil zřejmě až v pozdním džómonske období a výhradně v oblasti severovýchodního Honšú.

Pro celou kulturní historii Japonska má mimořádný význam zrod keramiky. Otázka přesného datování první keramiky na ja

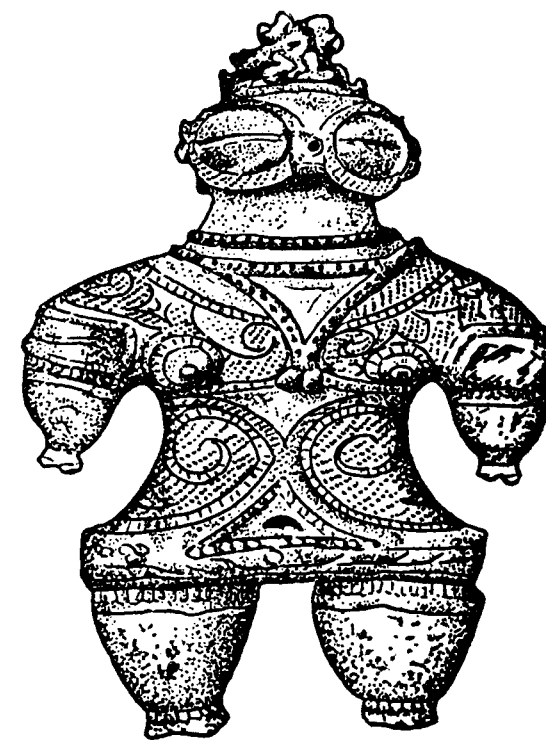
ponském území není stále ještě s konečnou platností rozhodnuta. Jisté je, že zrod keramiky značí konec starší doby kamenné a podle jednotlivých teorií buď začátek střední doby kamenné, nebo mladší doby kamenné (tedy kultury Džómon). Doba, kdy se první keramika v Japonsku objevila, byla radiouhlíkovou metodou původně stanovena na 7490 ± 400 př. n. l. Avšak nejnovější vykopávky a výzkumy – zvláště keramických střepů nalezených v nejstarší vrstvě osídlení v jeskyni Fukui v prefektuře Nagasaki na západním Kjúšú a ve skalním sídlišti Kamikuroiwa v prefektuře Ehime na západním Šikoku – přivádějí japonské archeology k názoru, že datování podle radiouhlíkové metody, které vykázalo dobu kolem roku 10 750 př. n. l. a 10 200 př. n. l., lze považovat za možné. V každém případě, ať již je první keramika na japonských ostrovech produktem kultury mezolitické či úsvitu kultury neolitické, její zrod mezi lety cca 10 000–7500 př. n. l. z ní patrně činí dosud nejstarší zjištěnou keramiku světa. Další nevyřešenou otázkou zůstává, zda výroba keramiky mohla vzniknout na japonských ostrovech, anebo zda se sem znalost její výroby rozšířila z pevniny, jak se domnívá řada archeologů.

Keramika džómonske doby se vyvíjela a zdokonalovala několik tisíciletí, a proto je nejspolehlivějším ukazatelem jednotlivých vývojových etap džómonske kultury. Nejstaršími známými tvary keramiky Džómon jsou nádoby se zašpičatělým dnem, jímž byly zapouštěny a usazovány do země. Byly to nádoby na vodu a potraviny a vyráběly se přibližně dvě tisíciletí. Byly modelovány z hlíny ručně, bez použití hrncířského kruhu, a zdobeny provazcovým vzorem, který vznikl přikládáním provazců z měkkých, pružných rostlinných stonků a vláken. Provazcový vzor vznikal buď ovinutím provazců kolem celých nádob, anebo namotáním provazce na hůl a rolováním hole po povrchu keramiky.

Nádoby se špičatým dnem z raného období se postupně vyvíjely v dokonalejší tvary a první období Džómon, které trvalo asi 1500 let, již znalo nádoby s rovným dnem. Kolem roku 3000 př. n. l., kdy začíná střední období Džómon, se zvláště v hornatých oblastech středního Japonska hojně vyráběla keramika považovaná za vůbec nejhodnotnější artefakty kultury Džómon. Keramiku tohoto období charakterizuje nesmírné bohatství tvarů a udivující dekorativnost. Keramika Džómon je obecně pro své

neobyčejné kvality hodnocena velmi vysoko, avšak keramika středního období vyvolává přímo obdiv k neolitickému člověku, který ji vytvořil. Bizarní, fantasticky se vinoucí a prolamované tvary nádob dosvědčují, že jejich tvůrcům nešlo o pouhou funkční stránku keramiky, že nádoby měly patrně hlubší, magický význam. Odborníci soudí, že tyto nádoby mohly souviset se šamanistickým kultem hadů, neboť společnost kultury Džómon, plně závislá na přírodě, se řídila šamanistickými představami a džómonska keramika středního období zřejmě tento charakter tehdejší společnosti věrně vystihuje. Keramika pozdního období a sklonku doby Džómon nabyla klidnějších forem a větší funkčnosti. Tvary nádob byly řemeslně zdokonaleny a vycházely hlavně z praktických potřeb uživatelů.

Mezi archeologickými nálezy z doby Džómon upoutávají pozornost i další předměty z hlíny – antropomorfní a zoomorfní *dogú*,

Figurka *dogú*.
Nález z Tokomai,
pref. Aomori

hliněné figurky, které se nacházejí v lokalitách ze všech období kultury Džómon a po celém Japonsku. Z raného období to jsou většinou prosté figurky lidí a jejich počet je nevelký, avšak počínaje středním obdobím prudce vzrůstá a jejich tvary i výrazy nabývají nezvyklé rozmanitosti a volnosti. Pro většinu z nich je charakteristický zvláštní groteskní symbolismus. Téměř všechny antropomorfní figurky představují ženu, mužské sošky jsou vzácné. Byly zřejmě symbolem plodnosti a jejich tvary – zvýrazněná řadra a široké boky – připomínají prehistorické sošky žen nalezené v Evropě a na Blízkém východě. Hliněné figurky byly nepochybně předměty sloužícími náboženským, kultovním účelům. Archeologové hledali pro jejich funkci nejrůznější výklady, považovali je za hračky, talismany, zobrazení bůžků a bohyní. Poslední tři vysvětlení jsou nejpravděpodobnější, avšak velká formální rozmanitost se zdá nasvědčovat, že každá jednotlivá figurka mohla mít své specifické magické významy a účel. Některé měly zahánět nemoci, jiné přivolat bohatý lov, zaručit plodnost a podobně.

Kultura Džómon je velice důležitá pro studium etnogeneze japonského národa. Z této doby bylo nalezeno poměrně značné množství kosterních pozůstatků, z nichž lze usuzovat, že průměrný věk tehdejších lidí byl velice nízký. Na konci doby Džómon bylo zvykem ukládat nebožtíky do keramických nádob (někdy dvojitych). Tento druh pohřbu svědčí o jistých kulturních souvislostech s následujícím obdobím Jajoi a není bez zajímavosti, že je dosud běžný na souostroví Rjúkjú. Rovněž další zvyky, jako vytrhávání a pilování zubů, které byly u koster zjištěny, naznačují možnou kulturní příbuznost s oblastmi jihovýchodní Asie, kde byly podobné praktiky rozšířeny ještě v docela nedávné době. Ve snaze dobrat se odpovědi na otázku, jakého původu byl lid kultury Džómon, provedli japonští i zahraniční antropologové komparativní studia kosterních pozůstatků z doby Džómon s kostrami z doby Jajoi, z doby mohylové kultury, z pozdějších feudálních období, i měření moderních Japonců a zabývali se rovněž kostrami Ainuů, provedli i srovnání s Korejci, Číňany a Mikronésany. Odpověď není jednoznačná. Lze soudit, že na konci doby Džómon, to jest mezi lety 800–300 př. n. l., mělo obyvatelstvo japonského souostroví rasově jednotné fyzické rysy a že na většině území sídlily homogenní kmeny. Převahy nabývá teorie, že džó-

monská kultura byla jižního původu a že jazyk, kterým se v její době v Japonsku hovořilo, byl jazykem austronéským.

Kultura Jajoi

Zemědělství je nápodoba druhých.

JAPONSKÉ PŘÍSLOVI

Někdy kolem let 300 ± 50 př.n.l. začala kultura Džómon nahrazovat kultura nová, nazývaná Jajoi podle místa v dnešním tokijském obvodu Bunkjó, kde byly poprvé vykopány keramické nádoby pro ni charakteristické. Doba Jajoi trvala přibližně 600 let, až do konce 3. století n.l. S jejím příchodem Japonsko vstoupilo z neolitu vlastně přímo do doby železné, neboť vzhledem k tomu, že bronz i železo přišly na japonské souostroví z asijské pevniny současně, Japonsko neprošlo pravou dobou bronzovou. Nancjvýš tak lze charakterizovat jen údobí velice krátké. V počátcích období Jajoi se také japonské ostrovy poprvé seznámily se zemědělstvím, především s pěstováním rýže. To mělo rozhodující význam pro celý další vývoj japonské společnosti.

Ani období přechodu od kultury Džómon ke kultuře Jajoi není vědecky dostatečně objasněno. Zatímco někteří japonští odborníci mají tendenci zdůrazňovat souvislosti mezi pozdním obdobím kultury Džómon a počátky kultury Jajoi, obecně je přijímána teorie (podporovaná mnoha archeologickými nálezy), že nositelem kultury Jajoi byl lid, který přišel z asijské pevniny přes Korejský poloostrov na severní Kjúšú a odtud svou kulturu postupně rozšířil i na ostrov Honšú a Šikoku. Vzhledem k tomu, že přistěhovalci z kontinentu nebyli zřejmě nijak mimořádně početní, nepodrobili si asi lid kultury Džómon násilím; spíš se jejich vyspělejší kultura rychle ujímala na úkor zaostalejší kultury domácí, kterou časem vytlačila. Nově příchozí se postupně smísili s původním obyvatelstvem souostroví a vnesli do něho nové rasové elementy. Vliv nové kultury na kulturu domácí neměl tedy charakter útočné invaze ze zámoří, byl spíš příkladem rychlého přijetí technologicky pokročilé a všeobecně vyspělé kontinentální kultury obyvatelstvem souostroví.

Archeologické nálezy dokazují, že blahodárné vlivy nové kultury se nejdříve projeví v severní oblasti ostrova Kjúšú, zejména v kraji při Hakatském zálivu a zálivu Karacu. Právě zde přistěhovalci z pevniny založili první vodní rýžoviště a začali budovat stálé zemědělské osady. Odtud, ze své nejstarší kolébky, se pak kultura Jajoi mořskou cestou rozšířila do dalších částí souostroví: jižním směrem na jih Kjúšú a na pacifické pobřeží ostrova Šikoku, severním směrem do oblasti Sanin na severním pobřeží západního Honšú a východním přes Vnitřní japonské moře do oblasti Kinai čili Kinki, jak se označovalo tradičně pět provincií kolem dnešního Kjóta. Tam vzniklo později jedno z nejvýznamnějších center kultury Jajoi vůbec. Od této oblasti na východ a na sever se šíření kultury Jajoi opožďovalo. V severovýchodních oblastech ostrova Honšú ani nelze hovořit o nahrazení kultury Džómon kulturou Jajoi, spíš zde probíhal proces postupného prolínání obou kultur. Roli tu sehrála pravděpodobně i obtížnější adaptace rýže jakožto původně tropické rostliny na drsnější podnebí severní poloviny ostrova Honšú. Na ostrov Hokkaidó se kultura Jajoi nerozšířila nikdy.

Archeologické nálezy na lokalitách z raného období Jajoi svědčí o tom, že způsob pěstování rýže (přenesený do Japonska) byl velmi pokročilý a dokonalý; byl založen na technice pěstování rýže na zavlažovaných rýžovištích, rozšířené v jižní a střední Číně. Tato technika vyžadovala znalost zemních úprav nutných pro budování rýžovišť a potřebné vědomosti agrotechnické, ale také znalost výroby vhodných zemědělských nástrojů. To dokazuje, že v době, kdy bylo pěstování rýže přineseno na Kjúšú, musela přijít z jižní Koreje do Japonska migrační vlna lidí, kteří tyto metody a znalosti ovládali. Kosterní pozůstatky nalezené na severním Kjúšú skutečně vykazují podobnosti s neolitickými obyvateli jižní Koreje.

Na rozdíl od Číny, kde budování vodních rýžovišť vyžadovalo stavbu složitých zavodňovacích kanálů, a tudíž i schopnost zorganizovat kolektivní práce, v Japonsku byl vody dostatek a první vodní rýžoviště se zakládala v bažinatých nížinách, kde nebyly nutné mimořádně velké úpravy terénu. Teprve od poloviny doby Jajoi, kdy se zemědělské obyvatelstvo z příhodných mokřinatých nížin rozšířilo i do vyšších poloh, bylo třeba v nových přírodních

podmínkách přistoupit k výstavbě technicky náročnějších zavlažovacích zařízení. Obdělávání polí tedy vyžadovalo kolektivní spolupráci většího počtu osob, a proto se důležitou společensko-ekonomickou jednotkou stala rodina. Rodiny se sdružovaly v zemědělské komunity mnohem větší, než byla sídliště z doby Džómon. Skutečnost, že obyvatelstvo žilo v zemědělských osadách nastálo a nestěhovalo se za potravou jako v době Džómon, umožnila vyšší produktivitu, a tím i akumulaci majetku, ať již v podobě zemědělské půdy či zásob zrna. To mělo za následek vznik společenských rozdílů a hierarchii uvnitř komunit.

Spolu s rozvojem pěstování rýže se mezi obyvateli japonského souostroví ujaly i nové obřady a kultovní zvyky provázející jednotlivé zemědělské úkony. Tyto nové obřady doby Jajoi byly svým charakterem a obsahem zcela odlišné od šamanistických, magií prostoupených obřadů doby džómonske. Od doby Jajoi se celoroční kalendář začal řídit cyklem zemědělských prací. Zvláště na jaře, v době setí zrna a přesazování rýže, a na podzim, při sklizni, se konaly obřady důležité pro všechny složky obyvatelstva, neboť měly vyprosit od bohů hojnou úrodu, anebo vyjadřovat díkůvzdání za bohatou sklizeň. Zemědělský lid doby Jajoi přestal být závislý na lovu a sběru, a proto se významně změnilo i složení stravy. Vedle rýže a některých hlíznatých plodin znalo obyvatelstvo souostroví i pěstování prosa, tykvi a bobů. Osady, stále tvořené zemnicemi s doškovou střechou, se budovaly v pobřežních nížinách či u velkých řek. Byly obehnány příkopy a měly studny a společné sýpky. Rýžoviště se rozkládala v těsné blízkosti osídlení, avšak v nižších, mokřinatějších polohách.

V době Jajoi se do Japonska poprvé dostaly kovové předměty, jednak z bronzu, jednak ze železa. Železných předmětů zatím archeologové objevili mnohem méně, neboť ve vlhkém japonském podnebí podléhají snáze korozi, avšak z nálezů srpů, nožů, hrotů šípů či rybářských udic je patrné, že železné výrobky sloužily především jako předměty denní potřeby a zbraně. Z bronzu byly naproti tomu hlavně ozdoby, kultovní náčiní a částečně i zbraně. Dvě hlavní kategorie bronzových předmětů z doby Jajoi představují meče a zvonce *dótaku*.

Některé z nejstarších nalezených mečů pocházejí z asijské pevniny a jejich tvar i tvrdost slitiny naznačují, že mohly být opravdu

používány k boji. Později se bronzové předměty vyráběly na japonských ostrovech, ale není vyloučeno, že surovina byla dovážena. Meče z nejstaršího období se našly na pohřebištích. Vzhledem k tomu, že jen některé hroby obsahovaly meče a že v nich byly nalezeny i ozdoby, jako náhrdelníky, náramky a zrcadla, šlo patrně o hroby osob, které měly výsadní politické či náboženské postavení v komunitě. Meče z mladšího období se však již nenacházely v hrobech, nýbrž zvláště, ale ve skupinách, podobně jako zvonce *dótaku*. Soudí se, že tyto předměty měly náboženský význam, anebo byly symbolem moci rodových náčelníků.

Jak již bylo řečeno, s výjimkou ostrova Hokkaidó pronikla kultura Jajoi postupně do všech oblastí země, avšak s rozdílnou intenzitou a rychlostí. Ve středním a pozdním období Jajoi existovala na souostroví tři hlavní kulturní centra:

Oblast severního Kjúšú, pro kterou jsou charakteristické četné nálezy bronzových předmětů včetně čínských mincí a bohatě zdobených bronzových zrcadel z doby čínské dynastie Chan. Byly zde rovněž objeveny halapartny, meče a kopí kontinentálního původu.

Oblast Kantó, kde se nenašly žádné významnější bronzové předměty, neboť tu mnohem déle přežíval silný vliv neolitické kultury Džómon.

Důležitá kulturní oblast Kinai ve středním Honšú, kde byly při archeologických vykopávkách objeveny již zmíněné pozoruhodné předměty zvoncového tvaru, zvané *dótaku*. V Kinai se jich našlo velké množství, ale jejich pravá funkce je stále záhadou a předmětem dohadů. Předpokládá se, že ve skutečnosti funkci zvonů neplnily. Mají různou výšku, od 13 cm do 120 cm, a jejich povrch je zdoben buď abstraktními lineárními vzory, anebo prostými loveckými výjevy, postavami lidí, zvířat či zpodoběním člunů a obydlí. Jejich výroba skončila zcela náhle na začátku 4. století n. l., kdy začala kultura severokjúšúského a středo-japonského centra splývat.

Archeologické vykopávky z doby Jajoi ukazují, že mezi výrobními nástroji a předměty denní potřeby bylo mnoho výrobků dřevěných, zdokonalených železnými anebo stále ještě kamennými čepelemi. Kamenné nástroje se přestaly definitivně používat teprve ve středním období Jajoi. Lid kultury Jajoi vyráběl keramiku

odlišnou od keramiky doby Džómon. Na rozdíl od tvarově velice bohaté keramiky džómonske se vyznačovala prostšími formami a dekorem, avšak dokonalejší technikou. Stále se vyráběla ze stoučených provazů hlíny, avšak při konečných úpravách a zdobení povrchu nádob již mohl být používán primitivní kruh. Mezi nejběžnější tvary jajoiské keramiky patří džbány s dlouhým hrdlem, hluboké mísy, hrnce s širokým ústím a nádoby na nožkách. Tyto vesměs užitkové předměty byly zdobeny jednoduchými rytými geometrickými vzory. Ornamenty na povrchu keramiky z oblasti Kinai, pocházející z konce doby Jajoi, se silně podobají ornamentům na zvoncích *dótaku*. Mezi keramické výrobky z doby Jajoi patří i pohřební keramika – velké nádoby s širokými hrdly, které sloužily jako rakve. Pozoruhodný je zvyk druhého pohřbu (stále běžný na souostroví Rjúkjú), při němž byly kosti nebožtíka po určité době exhumovány, očištěny, patrně nabarveny červeným okrem a vloženy do keramické nádoby. Tyto nádoby se pak jednotlivě či kolektivně ukládaly do velkých šachet či jam.

Lid kultury Jajoi se také seznámil s kontinentální technikou tkaní látek z vláken lnu či papírové moruše a muži i ženy se zdobili náramky a náhrdelníky z mušlí, korálek a přívěsků *magatama* („prohnutý klenot“). Jaspisové, achátové, chrysoprasové, hadcové, nefritové či jadeitové *magatamy* měly tvar připomínající tygří dráp, zvířecí tesák nebo ledvinku a zastávaly zřejmě úlohu talismanů. V hojném množství byly nalezeny i v hrobkách z pozdějších staletí.

Protohistorie

Za protohistorické období v Japonsku je považována doba od druhé poloviny období Jajoi do začátku období Asuka, které trvalo od druhé poloviny 6. století do roku 710. Písemné materiály jsou nedostačující, a proto se výzkum tohoto období opírá především o archeologické nálezy a etnografická data.

První existující písemné zprávy o Japonsku se zachovaly v čínských kronikách, v nichž byly sporadicky roztroušeny i zmínky o sousedních zemích a jejich obyvatelci. Jsou to zprávy kusé, neboť z hlediska tehdejších čínských kronikářů měly asi jen okra-

gový význam, ale pro poznání japonské historie jsou důležité, protože umožňují alespoň usuzovat na politický vývoj a kulturní úroveň japonského souostroví v prvních stoletích našeho letopočtu. Nejstarší zmínky o Japonsku obsahuje Historie království Wej (220–265), která byla kompilována pod názvem Wej ti kolem roku 297 n. l. Rovněž v Historii pozdních Chanů (Chou Chan š') z roku 445 se hovoří o Japonsku, ale tyto zprávy se zřejmě opírají o údaje z předchozí kroniky.

Číňané nazývali Japonsko zemí Wa a toto jméno přepisovali znakem znamenajícím trpaslíka. Již ve starých dobách považovali Japonci toto označení za urážlivé a v čínské kronice Sin Tchang š' (Nová historie Tchangů), jež byla sepsána mezi lety 1045 až 1060, se píše, že Japonci, kteří studovali čínštinu, si znelíbili jméno Wa a změnili je na Ž' pen. Podle slov japonského vyslance bylo toto jméno zvoleno proto, že jejich země je tak blízko místu, kde vzhází slunce . . . Od doby Tchang se proto již v čínských dokumentech neobjevuje znak a jméno Wa a název je nahrazen termínem Ž' pen (původ slunce)*). Číňané ve svých nejstarších zprávách o Japonsku zaznamenali, že je to země rozdělená do mnoha malých státeků (zprvu uvádějí číslo sto, později třicet). Otázkou je, jak jsou tyto údaje přesné, nicméně se zdají ukazovat na to, že Japonsko tehdy tvořily skupiny malých států, s největší pravděpodobností to však byla pouhá kmenová společnost.

Nejzajímavější poznatky o Japonsku poskytuje právě nejstarší kronikářská zpráva z Wej ti. Mimo jiné se v ní praví:

“Lidé Wa žijí na hornatých ostrovech uprostřed oceánu jihovýchodně od provincie Taj-fang. Tvořili dříve víc než sto státeků. Během dynastie Chan se jejich poslové objevovali u císařského dvora, dnes s námi třicet jejich státeků udržuje styky prostřednictvím vyslanců a písařů . . . Země Wa je teplá a mírná. V zimě stejně jako v létě se lidé živí syrovou zeleninou a chodí bosí . . .

*) Z tohoto čínského slova vznikl název Zipangu, používaný Markem Polem, v němž koncová -gu pochází z čínského slova kuo, země. Japonsky se tyto znaky čtou Nihon nebo Nippon, což je dnešní běžné označení Japonska. Z čínského názvu Ž'pen bylo také odvozeno označení Japonska ve všech moderních evropských jazycích. I v češtině se ještě na konci 19. století užíval název Žaponsko, teprve později – zřejmě pod vlivem němčiny – byl změněn na Japonsko.

Těla si potírají na růžovo a šarlatovo, stejně jako Číňané používají pudr . . . Muži, velcí i malí, si všichni tetují tváře a zdobí těla vzory . . . Lidé Wa, kteří se rádi potápějí do vody pro ryby a škeble, kdysi zdobili svá těla, aby zahnali velké ryby a vodní ptáky. Později se však tyto vzory staly pouhou ozdobou . . . Potravu podávají na bambusových a dřevěných podnosech, jedí prsty. Když někdo zemře, připraví jednoduchou rakev, bez vnější. Hroby pokrývají zemí, aby vytvořili mohylu. V případě úmrtí drží smutek více než deset dnů, během nichž nejedí maso. Hlavní pozůstalí kvílí a naříkají, zatímco přátelé zpívají, tančí a pijí alkohol. Když je pohřeb skončen, všichni členové rodiny jdou do vody, aby se omyli v očištné lázni . . .

Kdykoli něco podnikají nebo se chystají na cestu a dojde k rokování, opalují kosti a věští, zda osud bude dobrý či zlý. Nejprve oznámí předmět věštby, používajíce stejného způsobu mluvy jako při věštění z želvího krunýře, potom zkoumají praskliny způsobené ohněm a říkají, co se má stát . . . Lidé žijí dlouho, někteří až sto, jiní osmdesát nebo devadesát let. Významní muži mají obvykle čtyři nebo pět manželek; níže postavení dvě nebo tři . . . Neexistuje zde krádež a soudy jsou řídké. V případě porušení zákona ztrácí lehký provinilec ženu a děti konfiskací; jde-li o těžkého provinilce, jsou členové jeho rodiny a také jeho příbuzní vyhlazeni. Mezi lidmi jsou sociální rozdíly a někteří jsou poddanými jiných. Vybírají se daně. V každé provincii jsou obilnice a tržiště, kde se nezbytnosti vyměňují pod dohledem úředníků (země) Wa . . . Když nízko postavení potkají významné muže na cestě, zastaví se a ustoupí k okraji cesty. Když jim sdělují zprávu nebo je oslovují, buď si sedají do podřepu, anebo poklekají, s oběma rukama na zemi. Tímto způsobem vyjadřují úctu . . .

Země měla dříve jako vládce muže. Později po nějakých sedmdesát či osmdesát let byly nepokoje a boje. Nato se lidé dohodli na ženě jako vládkyni. Její jméno bylo Pimiko.*) Zabývala se magií a kouzly, očarovávajíc lidi. Ač již dospělého věku, zůstala neprovdána. Měla mladšího bratra, který jí byl nápomocen při vládě v zemi. Poté, co se stala vládkyní, málokdo ji spatřil. Za služebnictvo měla tisíc žen, ale jen jednoho muže. Předkládal jí jídlo

*) Jméno je v kronice psáno znaky, které se čínsky četly patrně Pi-mi-chu. Názory na to, jak jméno znělo skutečně (Pimiko, Himiko nebo Himeko ?), se různí.

a pití a sloužil jako prostředník při stycích (se světem). Sídli v paláci obklopeném věžemi a palisádami, s ozbrojenými strážemi ve stavu neustálé bdělosti . . .“

Dále kronika líčí, jak v roce 238 Pimiko, vládkyně země Jamatai ve Wa, vypravila do Taj-fangu posly s dary a žádostí o přijetí u císařského dvora. Císař její tribut přijal a kvitoval tím, že jí udělil titul „Královna Wa sprátelená s Wej“ a poslal jí zlatou pečeť s purpurovou stuhou. Kronika dále praví: „Když Pimiko zemřela, byla vztyčena velká mohyla, více než tisíc kroků v průměru. Přes sto mužských i ženských služebníků ji následovalo do hrobu. Poté byl na trůn vsazen král, ale lidé ho neposlouchali. Zabíjení a vraždy následovaly, více než tisíc (lidí) bylo takto zabito. Třináctiletá dívka jménem Ijo, příbuzná Pimiko, byla učiněna královnou a znovu byl nastolen pořádek.“

Třebaže kronika království Wej podrobně popisuje jak cestovat z Koreje do Jamatai, země, v níž vládla Pimiko a která měla mít 70 000 domů a čtyři stupně úředníků, vědci stále ještě nedospěli k přijatelnému závěru, ve které části japonského souostroví Jamatai leželo. Nejasnosti plynou z toho, že staročínský kronikář sice převedl čtenáře bezpečně přes Korejskou úžinu až na Kjúšú, ale poté jsou jeho pokyny tak nepřesné, že by cestovatele dovedly přímo do vln Pacifiku místo do Jamatai. Podle různých interpretací této kronikářské zprávy se část historiků domnívá, že země Jamatai ležela někde v oblasti Kinai, tedy dnešního Kinki čili Kansai, zatímco druzí jsou toho názoru, že se Jamatai rozkládalo přímo na Kjúšú. Kombinací obou hypotéz se dospělo k výkladu, který je v současné době považován za nejpravděpodobnější: Jamatai uváděné v kronice leželo v severním Kjúšú a mělo vůdčí postavení mezi zmíněnými třiceti kmenovými státečky, které v dotyčné oblasti existovaly. Jeho vládkyně ve druhé polovině 2. století n. l. panovala nad většinou severokjúšúského území, avšak její vláda byla přerušena boji se sousedním kmenovým společenstvím, v jehož čele stál muž. Příslušníci jejího kmene prchli na východ a tam se usadili. Nové domoviny dali rovněž název Jamatai, a tak vzniklo středo-japonské Jamato. Tento kmen si pak podrobil okolní kmenová společenství a dal tak první základy jednotnému státu.

Zatímco Historie pozdní chanské dynastie z roku 445 víceméně opakuje údaje z Historie království Wej, Historie dynastie Liou

Sung z roku 513 podává velice zajímavé zprávy o čtyřech po sobě vládnoucích japonských panovnících, kteří žádali čínský císařský dvůr o potvrzení svých titulů. Jeden z těchto titulů zněl „Generalissimus, který udržuje mír na východě tím, že bojovou sekyrou rozhoduje vojenské záležitosti v šesti zemích Wa, Pekče, Silla, Imna, Činhan a Mokhan.“ Wa je Japonsko, ostatních pět států se rozkládalo na Korejském poloostrově. Podle této kroniky přinesl v roce 478 posel od japonského vládce Bu zprávu o střetu s korejským královstvím Kogurjo a o přípravách vojenské síly pro tento boj; zároveň žádal, aby Bu směl loajálně sloužit čínskému císaři a byl jmenován vrchním velitelem při tomto vojenském tažení, a to s titulem ministra.

Ze značně kusých záznamů v čínských kronikách si lze jen těžko učinit přesný obraz o japonské společnosti a životě na japonském souostroví. Je však možno z nich vydedukovat, že v pozdním období Jajoi se malé kmenové státy postupně sjednocovaly do většího politického celku a že po různých historických zvratech tato unifikace vyústila ve zrod mocenského centra, v čínských prameňích nazývaného Jamatai.

Kultura mohyl

Věda stále ještě nedospěla k definitivnímu názoru a k jednoznačné odpovědi na otázku, kdy Japonci vytvořili jednotný stát a zlomovali se v národ. Soudí se, že se tak stalo mezi 4. a 6. stoletím našeho letopočtu. V tom případě se tato doba kryje s obdobím mohylové kultury, která vystřídala kulturu Jajoi a trvala od konce 3. století do konce 7. století. Mohyly *kofun*, kterých archeologové až dosud objevili přes dva tisíce, jsou nejbohatším zdrojem informací o sociálním a politickém životě i o materiální kultuře protohistorického Japonska. Jsou různých rozměrů i typů, a proto se v jejich vývoji rozeznávají tři stadia. Mnohé svědčí pro to, že zvyk budovat významným jedincům nádherné hrobky byl do Japonska přenesen z kontinentu, z Číny nebo z Koreje. Úzký kontakt s pevninou prozrazují předměty uložené v hrobkách, z nichž mnohé byly přímo importovány, anebo mají alespoň korejskou či čínskou předlohu.

Již v pozdním období jajoiské kultury se na severním Kjúšú objevují hrobky místních velmožů. Byly však jen malými a skromnými předchůdci pozdějších mohyl. První náhrobní mohyly pocházejí z konce 3. století, mají kruhový půdorys a využívají přírodních pahorků či terénních vyvýšenin. Dřevěné rakve se ukládaly do pohřebních kobek vyhloubených v zemi, a ty byly poté zakryty balvany či zahrnuty zemínou. Hlavní období kultury mohyl však nastává od druhé poloviny 4. století, kdy se v oblasti Kinai začaly budovat obrovské hrobky charakteristického půdorysu a tvaru. Tento půdorys je možno vzdáleně přirovnat ke klíčové dírci: vpředu jej tvoří přibližný obdélník, k němuž je vzadu napojen kruh. Délka mohyl ze středního období je různá, od 100 do 475 metrů, a již na první pohled je zřejmé, že stavba těchto gigantických hrobek byla podmíněna možností koncentrovat obrovské množství pracovních sil a existencí promyšleného projektu. Mohyly se budovaly na rovině navršením umělých pahorků a byly obehnané vodním příkopem.

Největší známou mohylou *kofun* je hrobka císaře Nintokua, o němž se traduje, že zemřel roku 399, ale ve skutečnosti se neví,

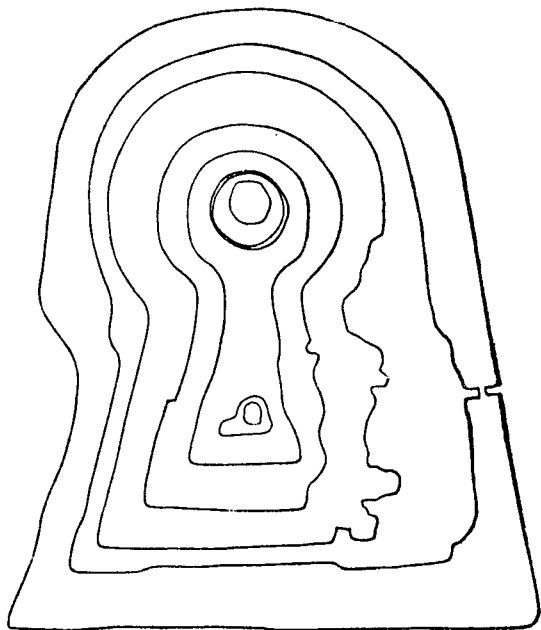

Schéma půdorysu
tzv. hrobky
císaře Ódžina

kdy přesně žil. Mohyla je dlouhá 475 metrů a bylo vypočítáno, že její objem představuje 1 400 000 m³ přemístěné a navršené zeminy. Kamenné kvádry, použité na stavbu hrobky, dosahují objemu 20 000 m³ a v prostorách hrobky bylo umístěno 20 000 hliněných pohřebních sošek. Neméně impozantní je i druhý největší *kofun*, dlouhý 418 metrů, který se považuje za hrobku císaře Ódžina. O osobách pohřbených v největších mohylách je možno předpokládat, že to nebyli vladaři pouze místního významu, nýbrž vládci, kteří měli pod kontrolou i okolní oblasti.

Obří mohyly obehnané vodními příkopy byly patrně budovány ve víře, že se pro duši zemřelého stanou pevností i v posmrtném životě. Nebyly asi jen vlastním hrobem, ale i místem, kde se odehrávaly pohřební obřady, při nichž se panovnická moc oficiálně předávala z rukou zemřelého do rukou nového vládce. V průběhu staletí se však funkce, význam i tvar mohyl měnily. Skvělost hrobek dosáhla vrcholu v polovině 5. století, poté snaha o gigantičnost postupně slábla. V 6. a 7. století se pro vlastní pohřební kobku začaly používat kamenné tunely či jeskynní, horizontální hrobky, v některých místech hloubené do horských úbočí nebo do skalních stěn v celých skupinách.

Mezi nepozoruhodnější protohistorické hrobky patří ty, jež jsou vyzdobeny malbami nebo rytými ornamenty. Zdobily se stěny pohřebních kobek, kamenné rakve či vchody do hrobek. Zvláště bohatě zdobené hrobky pocházejí z 5. a 6. století a byly objeveny v kjúšuských prefekturách Fukuoka, Saga, Kumamoto a Óita. Na asijském kontinentě se zachovaly hrobky s nástěnnými freskami představujícími lidské postavy, koně a podobně, v Japonsku je však většina výzdoby tvořena geometrickými vzory a jinými abstraktními motivy, dále například vzorem kapradin, mořských vln, mečů, štítů. Proslulou výjimkou je hrobka Takamacuzuka v Asuce v prefektuře Nara, kde na zachovaných nástěnných freskách jsou zachyceny mužské i ženské postavy v oděvech běžných na protilehlé asijské pevnině. Pozoruhodné jsou také nástěnné malby pohřební kobky v hrobce Takehara v prefektuře Fukuoka, kde jsou lidské postavy, obřadní vějíře, čluny, vlny a zvířata komponovány do jednotného výjevu, namalovaného v černé a červené barvě na skalní stěně. Červená, bílá, žlutá, černá a modrá barviva, používaná v hrobkách, jsou všechna minerálního původu.

Hrobky, které dosáhly svého stavitelského vrcholu v 5. století, však nejsou jen významnými památkami stavitelskými. Jsou do slova pokladnicemi nejruznějších uměleckých památek a předmětů, které jsou důležitým zdrojem poznatků o tehdejší Japonsku. K nálezům v mohylách patří především pohřební hliněné sošky, obřadní nádoby, předměty každodenní potřeby, zbraně, šperky a doplňky z nerostů, dřeva, kovu i keramiky. V hrobkách byly také nalezeny vázy, jejichž tvary a dekor jsou téměř stejné jako u keramiky kultury Jajoi, avšak jejich řemeslná úroveň je mnohem vyšší: většinou se vytáčely na hrnčířském kruhu a vypalovaly na vyšší stupeň tvrdosti. Kolem vlastních hrobek a na nich býval do země zapíchnán veliký počet dutých hliněných sošek *haniwa*. Zatímco džómonske figurky *dogú* měly někdy až groteskní tvary, neboť sloužily magickým účelům, *haniwy* představují lidské postavy pravidelných, oválných tváří, domy, čluny nebo zvířata, zvláště koně, a ojediněle lze mezi nimi nalézt i sošku buvola či opice. Jsou z načervenalé hlíny, duté a vypalované při nízkých teplotách, některé nesou stopy polychromie. Jsou zajímavé i z hlediska etnografického, neboť ze stylu oděvů je možno usuzovat na původ lidu kultury mohyl. Všechny sošky představující lidské postavy mají oděvy, zbraně a pokrývky hlavy podobné oděvům a výzbroji obyvatel asijského kontinentu.

Nejstarší *haniwy* pocházejí ze 3. století, tedy z počátku mohylové kultury. Mají prostý, válcovitý tvar a byly uspořádány do kruhu kolem hrobky a na svažujícím se úbočí mohyl. Měly zřejmě dvojí úlohu: jednak byly pohřebními obětinami, jednak měly zabraňovat sesouvání půdy. Plastiky měly mrtvému patrně poskytnout podoby věcí a tvorů, s nimiž přicházel nejvíc do styku za svého života. Starší teorie uvažovala o možnosti, že *haniwy* byly náhradou za lidské oběti, jež byly původně pohřbívány spolu se svým pánem. Je to však zřejmě teorie mylná, neboť sošky v lidské podobě se vyráběly nejpozději a předcházely jim *haniwy* domů a *haniwy* zvířecí. Tvorba sošek vznikla v oblasti Kinai, ale postupně se rozšířila do celého tehdejšího Japonska. V jednotlivých oblastech se tyto hliněné plastiky vyznačovaly určitými zvláštnostmi a charakteristickými rysy. Například v oblasti Kantó, která byla tehdy hraniční oblastí, neboť na severovýchod od ní se již rozkládalo území Ainuů, se s výrobou *hanitw* začalo poměrně pozdě,

ale téměř všechny zde nalezené sošky představují nejruznější lidské postavy. Právě tyto plastiky z východní části japonského území jsou z uměleckého hlediska považovány za nejpozoruhodnější a dodnes – ačkoli nebyly vytvořeny jako umělecký předmět pro potěchu očí – působí svým zvláštním, jímavým půvabem nesmírně životně a silně.

Od druhé poloviny 5. století se mezi předměty uloženými v hrobkách začal objevovat kontinentální typ jezdecké výstroje a velké množství zbraní. Také četné *haniwy* ve tvaru pečlivě osedlaných koní s dokonalými postroji anebo jízdních bojovníků v plné zbroji svědčí o tom, že tehdejší vládnoucí vrstva ovládala jízdu na koni a dovedla zřejmě i na koni bojovat (třebaže kronika Wej ťi obsahuje zmínku, že lidé Wa nepoužívají koně).

Archeologické nálezy v hrobkách *kofun* a srovnávací studia etnografická, archeologická a historická, zabývající se situací v Japonsku a v Koreji na začátku našeho letopočtu, činí znovu aktuální teorii, kterou vyslovil po skončení druhé světové války Egami Namio.*) Podle ní rod vládnoucí zemi Jamato, o kterém se předpokládá, že sjednotil jednotlivé kmenové státeečky souostroví a postavil se do jejich čela, pocházel z lidu tzv. jezdců na koni (*kiba*). Tito nomádští jezdci na koních přišli podle Egamiho teorie přes Korejský poloostrov, podřídili si místní náčelníky a po ovládnutí středo-japonského kraje Jamato se stali japonskou vládnoucí vrstvou. Egami dával tyto nomádské jezdce do souvislosti s mandžuským kmenem Pujo, který mohl být také vládnoucí vrstvou korejského království Pekče, s nímž mělo Japonsko prokazatelně úzké styky ještě v 7. století. Egamiho teorie vyvolala ve vědeckých kruzích prudké a dodnes neuzavřené diskuse, neboť japonská historiografie byla z minulosti zvyklá nazírat na japonskou historii jako na historii pramenící z ryze domácích zdrojů. V průběhu následujících desetiletí další historici a etnologové rozpracovali Egamiho

*) Všechna japonská jména osob uváděná v této knize jsou řazena podle japonských zvyklostí, tj. na prvním místě příjmení, jméno rodové, na druhém místě jméno osobní. Ve starých šlechtických jménech stojí někdy mezi rodovým a osobním jménem genitivní partikule *no*, odpovídající českému „z“. Buddhističtí mniši a mnišky mívali jen jedno jméno. Literáti a umělci používali uměleckých pseudonymů, které připojovali na druhé místo za svá jména rodová. Někteří však volili pseudonym pro obě části jména (např. Čikamacu Monzaemon).

teorii v různých směrech a obměnách, s dodatky a chronologickými posuny. Například někteří ji přijímají, avšak události posunují ze 4. století do 5. až 6. století, kdy nastal velký a prokazatelný příliv korejských přistěhovalců do Japonska.

Původ japonského národa a japonštiny

Antropologové, etnografové, historici i jazykovědci se již dlouhá desetiletí snaží uspokojujivě rozřešit otázky týkající se původu japonského národa, stejně tak jako příbuznosti japonštiny s jazyky jinými. Stále se ještě přesně neví, jaký je vztah moderních Japonců k obyvatelům japonského souostroví v době Džómon, Jajoi či v období mohylové kultury, k Ainuům, jejichž zbytky žijí na ostrově Hokkaidó dodnes, ke Korejcům, Číňanům, k národům jihovýchodní Asie. Jisté je pouze to, že japonský národ vznikl smíšením mnoha etnických prvků, avšak v jaké intenzitě, kdy a odkud k tomuto smíšení docházelo, je stále předmětem nejrůznějších teorií a hypotéz.

Všeobecně jsou Japonci považováni za příslušníky mongolského plemene, neboť většina z nich se při narození vyznačuje tzv. modrou skvrnou, mají tmavé oči, obvykle s mongolským víčkem, hojnost černých rovných vlasů a slabé tělesné ochlupení včetně vousů, široké lícní kosti, velké zuby a slabě nažloutlou až snědou pleť. Pod touto stereotypní charakteristikou se však ve skutečnosti skrývá mnoho variant a odchylek, a to jak v barvě a kvalitě vlasů, v barvě očí, pleti, v tvaru nosu a víček, tak i v celkové stavbě těla. Japonští antropologové si již dávno všimli, že obyvatelé severního Honšú se nejen vlnitostí vlasů a bohatším ochlupením, ale i jinými znaky více podobají Ainuům než populace ostatních oblastí, že lidé z jižních ostrovů připomínají svými rysy příslušníky národů jihovýchodní Asie, že obyvatelstvo z krajů kolem Vnitřního japonského moře a z ostrovů kolem západního Honšú a severního Kjúšú má mnoho společného s Korejci a že ve veškeré populaci lze na základě antropometrických dat konstatovat výskyt mnoha jedinců s rysy ainuskými, indonéskými, europoidními, korejskými stejně jako s mongolskými, tunguzskými a dalšími.

Japonské souostroví, obrácené tváří k obrovskému zalidněnému kontinentu, avšak s nepřekročitelným oceánem za zády dále na

východ, bylo po celou dobu své existence jakousi slepou uličkou, do níž byli v různých dobách a z různých směrů – ze severu přes Sachalin, ze západu přes Koreu a z jihu přes ostrovy Rjúkjú – zaháněni noví a noví přistěhovalci různého etnického původu. Dostali se sem při honbě za kořistí, zahnal je tam strach před nepřáteli či touha osídlit nová, lepší území, avšak poloha souostroví jim již nedávala možnost cesty kupředu. A tak, pokud chtěli přežít, byli nuceni se navzájem smísit.

Za současného stavu vědeckých poznatků se soudí, že až do doby kolem roku 5000 př. n. l. žili v Japonsku lovci severské fauny z předdžómonske doby. Výzkum jejich nepříliš četných kosterních pozůstatků vypovídá o tom, že dosahovali velmi nízkého průměrného věku, pouhých dvacet let. Odhaduje se, že celkový počet obyvatel souostroví v této době nikdy nepřekročil dvacet tisíc. Kolem roku 5000 př. n. l. přišla mohutná přistěhovalecká vlna mořeplaveckého lidu, který začal ostrovy osídlovat směrem od jihu a západu, usazoval se při pobřeží a živil se mořskými živočichy a rostlinami. Na přelomu doby Džómon a Jajoi, jak bylo zjištěno z kosterních nálezů, činil průměrný lidský věk již jedenatřicet let a odhaduje se, že vzhledem k neustálému přílivu přistěhovalců dosáhl kolem roku 300 př. n. l. počet obyvatelstva na japonském souostroví sta až tři set tisíc. Z období Džómon bylo zatím nalezeno kolem tisíce více či méně zachovalých koster, stejný počet byl objeven z období Jajoi. Vše svědčí pro to, že zemědělský lid jajoiské kultury byl jiného rasového původu než lid kultury džómonske, třebaže mnohé z materiální kultury džómonskeho období přežívalo i v době Jajoi. Kosterní nálezy z doby mohylové kultury jsou nejzachovalejší, ale omezují se hlavně na příslušníky vládnoucí vrstvy, což poněkud zatemňuje celkový obraz.

Při vzniku japonského národa nepochybně sehráli roli i Ainové, kteří dnes v malých zbytcích žijí na ostrově Hokkaidó, avšak ještě v průběhu historické doby obývali i severní kraje ostrova Honšú, kde s nimi Japonci sváděli boje o území. Ve starých japonských kronikách a dokumentech byli nazýváni zprvu Emiši, později Ezo. Někteří odborníci považují Ainuy za příslušníky europoidní rasy, jiná teorie je naopak řadí k rase australoidní. Nejnovější sérologické a antropometrické výzkumy se však zdají dokazovat je-

jich genetickou příbuznost s některými národy sibiřskými. Příbuznost ainuštiny (která nikdy neměla písmo) s ostatními jazyky je také nejasná. Její slovosled je podobný japonštině, má rovněž postpozice a další podobnosti, avšak v mnoha ohledech se oba jazyky zásadně liší. Převládá názor, že svou strukturou může ainuština patřit k paleoasijským jazykům severovýchodní Sibíře, avšak slovní zásobou a některými aspekty gramatiky připomíná spíše jazyky Oceánie.

Nesporné je, že od počátku našeho letopočtu procházela skladba japonského etnika významnou změnou, způsobenou příchodem velkého počtu korejských a čínských přistěhovalců z kontinentu (tzv. *kikadžin*), kteří obzvláště silně ovlivnili horní vrstvy japonské společnosti. Byli nositeli vyspělé kultury a speciálních řemeslných dovedností, a tak si jako umělci, písaři a pod. na japonském souostroví záhy vydobyli významná postavení, jak dokládají i četné písemné prameny. Tato přistěhovalecká vlna, ukončená zhruba v 8. století, byla také posledním významným přílivem nové krve do rasového složení japonského národa. Závěrem lze konstatovat, že mnohé indikace na úrovni fyzické i kulturní antropologie svědčí o tom, že protohistorická a raně historická etnická skupina, která se nazývala lidem Jamato a měla rozhodující roli při zformování japonského státu i národa, reprezentovala značně pestré směsí etnických a rasových prvků, čerpaných především ze dvou zdrojů: kontinentálního a protomalajsko-polynéskeho.

Stejně nevyjasněnou a komplikovanou otázkou je příbuznost japonštiny s ostatními jazyky. Stručné encyklopedické heslo charakterizuje japonštinu jako geneticky osamocený jazyk, který je svou aglutinační stavbou a předpokládanou samohláskovou harmonií ve starším stadiu vývoje příbuzný altajským jazykům a který byl v minulosti pod vlivem čínštiny, od níž přijal řadu slov a písmo. Za tímto suchým konstatováním se však skrývá obrovský komplex problémů a dosud nevyřešených otázek, které úzce souvisejí i s výše načrtnutou problematikou vzniku japonského národa.

Japonština je tzv. nekonfigurační jazyk, to jest jazyk s relativně volným slovosledem, ale vyznačuje se polohou slovesa na konci věty a umístěním vedlejších vět před rozvíjeným větným členem nebo hlavní větou. Touto typologickou charakteristikou je japonština velmi blízká korejštině, zatímco její hlásková stavba, zalo-

žená především na tzv. otevřených slabikách, připomíná hláskovou stavbu některých jazyků austronéských.

Za jediný jazyk prokazatelně příbuzný s japonštinou lze považovat rjúkjúštinu, avšak u té je příbuznost zase natolik silná, že někteří japonští lingvisté chápou rjúkjúštinu spíše jako dialekt japonštiny. Velmi důležitá je také otázka příbuznosti japonštiny s korejštinou, která je rovněž izolovaným jazykem, patřícím patrně k mandžusko-tunguzské větvi altajských jazyků. Gramatické podobnosti japonštiny s korejštinou jsou značné a svědčí o příslušnosti obou jazyků k altajské jazykové skupině. Rekonstrukce protojaponštiny a protokorejštiny a jejich srovnání vedly k teorii, že v minulosti existoval společný prajazyk, protojapanokorejština. Zůstává otázkou, kdy obyvatelstvo hovořící tímto jazykem přišlo na japonské ostrovy a jakým jazykem mluvili předchozí obyvatelé. Řada odborníků se přiklání k názoru, že džómonske jazyk byl austronéske a že jižního původu byla i celá džómonske kultura.

V současnosti je tedy většinou přijímán názor, že japonština je svou strukturou v základě jazyk altajského typu, avšak někdy v předhistorické době na něj působily lexikální a morfologické vlivy jižních malajsko-polynéske jazyků. Existují i závažné pokusy spojovat původ japonštiny s drávidskou tamilštinou, zatímco jiní vědci vidí v protojaponštině polysyntetický jazyk.

Novodobá japonština je v každém případě směsí relativně svébytného víceslabičného jazyka a jednoslabičných morfémů čínských, které byly přejaty společně s písmem. Tyto morfémy však v japonském jazyce netvoří separátní entitu, nýbrž jsou jeho nedílnou součástí.